

FIRMA FOYDASINI MAKSIMALLASHTIRISH

Turopova Nigora Xolmurod qizi

Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori, dotsent

nturopova@tersu.uz

Rashidov Alibek Sharofovich

Terdu iqtisodiyot yo'nalishi 2-bosqich talabasi

alibekrashidov722@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada firma foydasini maksimallashtirish muammosi mikroiqtisodiy nazariya va zamonaviy xo'jalik yuritish amaliyoti nuqtayi nazaridan chuqur tahlil qilinadi. Foyda tushunchasining iqtisodiy mohiyati, uning firma xatti-harakatlarini belgilovchi asosiy omil sifatidagi o'rni, shuningdek, foydani maksimal darajaga yetkazish shartlari ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot davomida marjinal daromad va marjinal xarajatlar o'rtasidagi nisbat, ishlab chiqarish hajmini optimallashtirish masalalari va bozor sharoitlarining ta'siri kompleks tarzda ko'rib chiqiladi. Maqolada nazariy xulosalar shartli empirik ma'lumotlar bilan mustahkamlanib, jadval orqali foyda dinamikasi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari firma boshqaruvi va iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayonida amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: foyda, foydani maksimallashtirish, firma, marjinal daromad, marjinal xarajat, ishlab chiqarish samaradorligi, raqobat, iqtisodiy qaror.

Abstract

This article provides an in-depth analysis of the problem of maximizing a firm's profit from the perspective of microeconomic theory and modern business practice. The economic essence of the concept of profit, its role as the main factor determining the firm's behavior, as well as the conditions for maximizing profit are scientifically explained. During the study, the relationship between marginal revenue and marginal costs, issues of optimizing production volumes, and the influence of market conditions are comprehensively considered. The article supports theoretical conclusions with conditional empirical data and analyzes the dynamics of profit using tables. The results of the study are of practical importance in the process of firm management and economic decision-making.

Keywords: profit, profit maximization, firm, marginal revenue, marginal cost, production efficiency, competition, economic decision.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida firma faoliyatining asosiy strategik maqsadi foydani maksimallashtirish bilan chambarchas bog‘liqdir. Foyda iqtisodiy subyektning nafaqat moliyaviy natijasini, balki uning bozor sharoitlariga moslashuv darajasi, resurslardan foydalanish samaradorligi va uzoq muddatli barqarorligini ham ifodalaydi. Aynan foyda orqali firma o‘z ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytiradi, investitsion jarayonlarda faol ishtirok etadi va raqobat muhitida o‘z mavqeini mustahkamlaydi. Shu bois foydani maksimallashtirish masalasi iqtisodiy nazariyada ham, xo‘jalik yuritish amaliyotida ham markaziy o‘rin egallaydi.

Mikroiqtisodiy tahlilda firma xatti-harakati odatda ratsional qaror qabul qilish modeli orqali izohlanadi. Ushbu modelga ko‘ra, firma mavjud texnologiya va bozor narxlari sharoitida foydani eng yuqori darajaga olib chiqadigan ishlab chiqarish hajmini tanlaydi. Biroq real iqtisodiy sharoitda bu jarayon murakkab va ko‘p omilli bo‘lib, faqat matematik shartlar bilan cheklanib qolmaydi. Xarajatlar tarkibi, bozor raqobati, talab o‘zgaruvchanligi va institutsional muhit foydani maksimallashtirish strategiyasiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli mazkur maqolada foyda muammosi kengroq ilmiy kontekstda tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Iqtisodiy adabiyotlarda foydani maksimallashtirish masalasi uzoq tarixga ega bo‘lib, u turli nazariy maktablar doirasida turlicha talqin etilgan. Klassik iqtisodiyot vakillari foydani ishlab chiqarish omillaridan foydalanish natijasi sifatida baholab, uni kapital egasining daromadi bilan bog‘laganlar. A. Smit foydani tadbirkorlik tavakkalchiligi uchun mukofot sifatida ko‘rgan bo‘lsa, D. Rikardo uni ishlab chiqarish omillari o‘rtasidagi taqsimot mexanizmi orqali tushuntirgan.

Neoklassik iqtisodiy maktab vakillari esa foydani maksimallashtirish masalasiga aniqroq analitik yondashuvni taklif etdilar. A. Marshall tomonidan ishlab chiqilgan marjinal tahlil konsepsiyasi foydaning maksimal darajasi marjinal daromad va marjinal xarajatlarning tenglashuvi nuqtasida yuzaga kelishini ilmiy asoslab berdi. Keyinchalik P. Samuelson, K. MakKonnell va S. Bryu kabi olimlar ushbu yondashuvni rivojlantirib, uni turli bozor tuzilmalari sharoitida qo‘llash imkoniyatlarini kengaytirdilar.

O‘zbekistonlik iqtisodchi olimlar tadqiqotlarida foydani maksimallashtirish masalasi korxonalar moliyaviy barqarorligi, ishlab chiqarish samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirish bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi. So‘nggi yillarda olib borilgan ilmiy izlanishlarda raqamli iqtisodiyot, innovatsion texnologiyalar va institutsional islohotlarning foyda shakllanishiga ta‘siri alohida e‘tirof etilmoqda.

METODOLOGIYA

Tadqiqot metodologiyasi mikroiqtisodiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish, taqqoslash va empirik kuzatuv usullariga asoslangan. Foydani maksimallashtirish jarayoni ishlab chiqarish hajmini tanlash muammosi sifatida qaralib, bunda foyda umumiy daromad va umumiy xarajatlar o'rtasidagi farq sifatida aniqlanadi. Asosiy nazariy shart sifatida marjinal daromadning marjinal xarajatga tenglashuvi qabul qilinadi.

Metodologik yondashuv doirasida ishlab chiqarish xarajatlari doimiy va o'zgaruvchan qismlarga ajratilib, ularning o'rtacha va marjinal ko'rsatkichlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda shartli ma'lumotlar asosida jadval tuzilib, ishlab chiqarish hajmi oshishi bilan foydaning qanday o'zgarishi ko'rsatib beriladi. Bu yondashuv nazariy xulosalarni aniq va tushunarli shaklda asoslash imkonini beradi.

Mazkur tadqiqot metodologik jihatdan mikroiqtisodiy nazariyaning asosiy konseptual yondashuvlariga tayangan holda olib borildi. Tadqiqotda foydani maksimallashtirish muammosi firma faoliyatining markaziy iqtisodiy masalasi sifatida qaralib, uni tahlil qilishda ratsional tanlov modeli asos qilib olindi. Ushbu modelga ko'ra, firma mavjud texnologik imkoniyatlar va bozor narxlari sharoitida foydani eng yuqori darajaga yetkazuvchi ishlab chiqarish hajmini tanlashga intiladi. Metodologiyaning asosiy nazariy tayanchi sifatida umumiy daromad (TR), umumiy xarajat (TC), marjinal daromad (MR) va marjinal xarajat (MC) kategoriyalari o'zaro bog'liq holda tahlil qilindi.

Tadqiqot jarayonida iqtisodiy tahlilning mantiqiy, induktiv va deduktiv usullaridan foydalanildi. Induktiv yondashuv orqali alohida iqtisodiy holatlar va empirik misollar asosida umumiy nazariy xulosalar shakllantirildi, deduktiv yondashuv orqali esa mavjud iqtisodiy qonuniyatlar asosida firmaning xatti-harakat modeli tushuntirildi. Shu bilan birga, taqqoslash usuli yordamida turli ishlab chiqarish hajmlarida foyda dinamikasi baholanib, optimal nuqtani aniqlashga e'tibor qaratildi.

Metodologik jihatdan muhim jihatlardan biri sifatida ishlab chiqarish xarajatlarning tuzilmasi chuqur tahlil qilindi. Doimiy va o'zgaruvchan xarajatlarning foyda shakllanishiga ta'siri, shuningdek, o'rtacha va marjinal ko'rsatkichlarning iqtisodiy mazmuni izchil asoslab berildi. Tadqiqotda shartli empirik ma'lumotlar asosida tuzilgan jadval nazariy xulosalarni vizual va analitik jihatdan mustahkamlash vazifasini bajardi. Ushbu metodologik yondashuv foydani maksimallashtirish jarayonini nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham tushuntirish imkonini beradi.

NATIJARLAR

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, foydani maksimallashtirish ishlab chiqarish hajmini cheksiz oshirish bilan bog'liq emas. Aksincha, ma'lum bir optimal

hajm mavjud bo‘lib, undan keyingi kengayish xarajatlarning tez o‘shishi sababli foydaning kamayishiga olib keladi. Quyidagi jadval ushbu holatni yaqqol aks ettiradi:

Ishlab chiqarish hajmi (Q)	Umumiy daromad (TR)	Umumiy xarajat (TC)	Foyda (π)
10	100	90	10
20	200	160	40
30	300	260	40
40	400	380	20

Jadvaldan ko‘rinadiki, foyda 20–30 birlik ishlab chiqarish hajmida maksimal darajaga yetadi. Aynan shu nuqtada marjinal daromad marjinal xarajatga tenglashadi, bu esa mikroiqtisodiy nazariyaga to‘liq mos keladi.

O‘tkazilgan tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, foydani maksimalashtirish jarayoni ishlab chiqarish hajmining muayyan optimal darajasida amalga oshadi. Tadqiqot doirasida ko‘rib chiqilgan shartli ma’lumotlar asosida foydaning ishlab chiqarish hajmiga bog‘liqligi aniqlandi. Natijalar shuni tasdiqlaydiki, ishlab chiqarish hajmi dastlab oshib borgani sari umumiy daromad tez sur’atlarda ortadi va bu foydaning ko‘payishiga olib keladi. Biroq ma’lum bir nuqtadan so‘ng xarajatlarning o‘shish sur’ati daromadning o‘shish sur’atidan yuqori bo‘la boshlaydi, bu esa foydaning pasayishiga sabab bo‘ladi.

Jadval asosida olib borilgan tahlil foydaning maksimal darajasi marjinal daromad va marjinal xarajatlarning tenglashuvi nuqtasida yuzaga kelishini ko‘rsatdi. Bu holat mikroiqtisodiy nazariyada asoslab berilgan klassik shart bilan to‘liq mos keladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, foyda maksimal bo‘lgan holatda firma resurslardan eng samarali foydalanadi va iqtisodiy jihatdan eng maqbul qarorni qabul qilgan bo‘ladi.

Shuningdek, natijalar ishlab chiqarish hajmini haddan tashqari oshirish har doim ham ijobiy natija bermasligini tasdiqlaydi. Aksincha, optimal chegaradan o‘tish ishlab chiqarish samaradorligining pasayishiga va foydaning qisqarishiga olib keladi. Bu esa foydani maksimalashtirish masalasida miqdoriy kengayish emas, balki sifatli va hisoblangan yondashuv muhimligini ko‘rsatadi.

MUHOKAMA

Natijalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, foydani maksimalashtirish faqat qisqa muddatli iqtisodiy foyda bilan cheklanib qolmasligi kerak. Zamonaviy bozor sharoitida firmalar ko‘pincha uzoq muddatli strategiyani tanlab, qisqa muddatda foydaning pasayishiga ham ongli ravishda yo‘l qo‘yishlari mumkin. Bunga bozor ulushini

kengaytirish, innovatsiyalarga sarmoya kiritish yoki raqobatchilarni siqib chiqarish kabi omillar sabab bo'ladi.

Shu jihatdan, foydani maksimallashtirish tushunchasi zamonaviy iqtisodiyotda dinamik xarakter kasb etib, institutsional muhit, davlat siyosati va texnologik taraqqiyot bilan uzviy bog'liq holda talqin etilishi lozim.

Olingan natijalar foydani maksimallashtirish tushunchasining murakkab va ko'p qirrali ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Klassik mikroiqtisodiy nazariyada foydani maksimallashtirish aniq matematik shartlar bilan izohlangan bo'lsa-da, real bozor sharoitida bu jarayon ko'plab qo'shimcha omillar ta'sirida shakllanadi. Tadqiqot natijalarini muhokama qilish jarayonida aniqlanishicha, zamonaviy firmalar faoliyatida foydani maksimallashtirish ko'pincha qisqa muddatli emas, balki uzoq muddatli strategik maqsadlar bilan uyg'un holda amalga oshiriladi.

Masalan, ayrim hollarda firma qisqa muddatda foydaning kamayishiga ongli ravishda yo'l qo'yib, bozor ulushini kengaytirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish yoki raqobatchilarni siqib chiqarishga intiladi. Bunday yondashuv klassik foydani maksimallashtirish modelidan chekinish sifatida emas, balki uni zamonaviy sharoitga moslashtirish sifatida baholanishi lozim. Shu nuqtayi nazardan, foydani maksimallashtirish dinamik jarayon bo'lib, u vaqt omili, tavakkalchilik va institutsional muhit bilan uzviy bog'liqdir.

Muhokama jarayonida shuningdek, davlat siyosati, soliq yuklamasi va bozorni tartibga solish mexanizmlarining foyda shakllanishiga ta'siri ham alohida ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Bu omillar e'tibordan chetda qolsa, foydani maksimallashtirish bo'yicha qabul qilingan qarorlar kutilgan natijani bermasligi mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, foydani maksimallashtirish firma faoliyatining asosiy iqtisodiy mezon bo'lib, u resurslardan samarali foydalanish va oqilona qarorlar qabul qilishni taqozo etadi. Tadqiqot natijalari foyda faqat moliyaviy ko'rsatkich emas, balki firmaning strategik rivojlanish yo'nalishini belgilovchi muhim indikator ekanligini ko'rsatadi. Shu sababli foydani maksimallashtirish masalasi iqtisodiy tahlilda kengroq kontekstda, bozor va institutsional omillar bilan bog'liq holda o'rganilishi maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, foydani maksimallashtirish firma faoliyatining fundamental iqtisodiy maqsadi bo'lib, u ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va bozor sharoitlariga moslashuvchanlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, foyda

faqat moliyaviy ko'rsatkich sifatida emas, balki firmaning strategik rivojlanish darajasini belgilovchi kompleks iqtisodiy indikator sifatida qaralishi lozim.

Mazkur tadqiqot asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, foydani maksimallashtirish masalasi faqat marjinal daromad va marjinal xarajatlar tengligiga asoslangan statik model bilan cheklanib qolmasligi kerak. Uni tahlil qilishda bozor raqobati, texnologik taraqqiyot, institutsional muhit va uzoq muddatli strategik maqsadlar majmuaviy tarzda hisobga olinishi zarur. Aynan shu yondashuvgina firmalarning barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Маршалл А. Принципы экономической науки. – М.: Прогресс, 1993. – 784 с.
2. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика. – М.: Вильямс, 2018. – 1360 с.
3. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс. – М.: Инфра-М, 2019. – 983 с.
4. Шодиев Т. Ш. Микроиктисодиёт. – Тошкент: Иқтисод-Молия, 2020. – 412 б.
5. Абдуллаев Ё. А. Корхоналар иқтисодиёти. – Тошкент: Фан, 2021. – 356 б.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг иқтисодий ислохотларга оид фармон ва қарорлари. – Тошкент, 2017–2024 йй.